

Eilės lediniam kraštui

SARMATIJOS PAVEIKSLAS

PETRO ROIZIJAUS POEZIJOJE

ĮVADAS

Turint prieš akis senosios literatūros kūrinį, peršasi noras pasiduoti pagundai ir bandyti rekonstruoti „istorinę tiesą“. Tokia galimybės iliuzija pirmiausia atsiranda todėl, jog užtenka ir gerokai mažiau nei kelių šimtmečių, kad tekstas taptų liudijimu, dokumentu, faktu, dominančiu ne tik literatūros tyrinėtoją, bet ir istoriografą. Pirmajam kūrinys rūpi tiek, kiek jis vertingas literatūriniu požiūriu, kiek atspindi bendrą literatūros proceso raidą, sudomina savo poetika, įvaizdžių išdėstymu, simbolika ar struktūra. Antrasis nori atrasti kuo daugiau faktų, galinčių papildyti jo istorines žinias, patvirtinti jau atrastus vardus ir įvykius, padėti susidaryti nuomonę apie vieną ar kitą reiškinį. Istoriko ir literato tikslai lyg ir skirtingi, bet vis dėlto daug kas tarp jų bendra. Bene akivaizžiausia bendrybė ta, jog abu jie, dar prieš rašydami savo istoriją, ieškodami savų reikšmių, įvykių bei herojų, neišvengiamai tampa kūrinio skaitytojais – užmezga santykį tarp savęs ir teksto, sukuria tarsi uždara sistemą, kurioje egzistuos visa tolesnė interpretacija ir perskaitymo būdai.

Postmodernistinė visuomenė, atradusi plačias teksto suvokimo ir požiūrio į jį galimybes, geba vertinti ir suprasti tekstą kaip įvykį. Toks įvykis gali būti mąstomas savame laike, diachroniškai, arba „perkeliamas“ į dabarties laiką iš to, kuriuo jis, tekstas, buvo parašytas.

Tačiau „perkėlimas“, be to, kad jis kvepia telepatiniais triukais (kiekvieno triuko žavesio esmė tėra jo vyksmo ribose), kelia grėsmę tekstui prarasti aktualumą. Tuo tarpu teksto mąstymas „jo laike“ vėlgi negali būti išbaigtas – nėra jokių galimybių tiksliai atkurti kažkada buvusią aplinką. Iš tiesų ir viena, ir kita galimybė nenusikalsta teorijai – vienu ir kitu atveju santykis tarp dviejų sandų – skaitytojo ir kūrinio – garantuotas. Tačiau jei mūsų tikslas yra kuo efektyviau perskaityti tekstą, tenka kartu su juo priimti jo „atsineštą“ informaciją apie istorinį kontekstą bei savo laiko auditoriją.

Vokiečių teoretikas Hansas Robertas Jaussas, atstovaujantis recepcijos teorijai, kalbėdamas apie tekstą, vartoja „literatūrinio lūkesčių horizonto“ sąvoką. Jos esmė ta, kad literatūros kūrinys, net jei iš pirmo žvilgsnio atrodo naujas, neatsiranda kaip kažkas visai netikėto informaciniame vakuume, bet iš anksto „siūlo“ savo skaitytojams tam tikrą suvokimo būdą: priimti tekstą per tekstualiasias strategijas, viešus ir paslėptus signalus, įprastines charakteristikas ir užuominas. Tekstas pažadina „įprasto“ prisiminimus, įmaišo tam tikras emocijas į skaitytojo pasaulį ir savo pradžia sužadina vidurio ir pabaigos lūkestį, kuris gali būti perorientuotas, pakeistas arba visai nepaliestas, o gal net ironiškai perkurtas. Pačius pirmuosius teksto skaitytojus, kurių epochoje tekstas sukurtas, Jaussas vadina pirmine auditorija. Būtent jos santykis

Antanas Rimantas Šakalys. Petras Roizijus. 1979

Iš leid. Lietuva. Mokslas. Istorija: grafikos darbų reprodukcijos. Vilnius, Regnum fondas, 2001

su tekstu, tuo laikotarpiu gyvuojantis lūkesčių horizontas ir nulemia teksto priėmimą ar atmetimą.

Kalbant apie XVI amžiaus poeziją bei jos pirminį skaitytoją, tenka priimti tam tikras įprastas mąstymo normas. Dvasinės ir techninės kūrybos plotmių santykis pagrįstas visai kitais vertinimo kriterijais nei dabar, be abejo, kitoks ir literatūrinės kūrybos vaidmuo visuomenėje. Nesigilinsime į tą vaidmenį, nes tam būtų reikalinga „rekonstrukcija“ arba vienas iš jos variantų, kuriuos randame šių dienų istorijos vadovėliuose. Tiesiog pabandytume pažvelgti, kaip XVI amžiaus lotyniškosios poezijos autorius, gyvenęs bei kūręs Lenkijoje ir Lietuvoje, traktuoja dalykus, artimai susijusius su fenomenais, kuriuos sąlygiškai galima pavadinti istoriniais. Tas autorius – Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros, 1505? – 1571), ispanų kilmės, studijavęs Italijoje, vėliau (1543) atvykęs į Lenkiją ir galop – į Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę – žmogus, „įstrigęs“ Renesanse, turėjęs galimybę pažinti du jo pavidalus. Žygimanto Augusto dvaras, teisinė veikla, Krokuvos universitetas, Katalikų bažnyčios tarnystė, lotyniškoji poezija, pagaliau pasilinksminti prie vyno taurės mėgstančių draugų būrelis – erdvės, kuriose matome juristą ir literatą Petrą Roizijų, amžininkų vadintą „daktaru Ispanu“. Pakanka išvardyti jo veiklos sąrašą, kad pamatytume, jog kalbame apie iš tiesų nekasdienišką asmenybę. Tokią ją – įdomią, spalvingą ir kontroversišką – galime atpažinti amžininkų liudijimuose bei paties Roizijaus darbuose.

Lietuvių literatūros moksle Roizijaus kūryba nedaug tyrinėta, ypač tai galima pasakyti apie jo poeziją. Daugumoje bendro pobūdžio istorinių studijų, istorijos vadovėliuose keli sakiniai skiriami jo teisinei veiklai. Poeziją, daugiausia teminiu aspektu, nagrinėjo E. Ulčinaitė, straipsnių yra paskelbę M. Ročka,

E. Patiejūnienė, taip pat lenkų tyrinėtojai – M. Wiszniewski, A. Brückneris, B. Kruczkiewiczus, J. Nowak-Dłużeviskis, vėliau – T. Filjakowski, E. Buszewiczowa, taip pat vertusi Roizijaus eiles į lenkų kalbą. Išskirti reikėtų J. Malinowskos literatūros istorijos studiją „Petro Roizijaus (1506–1571) poetinė kūryba“¹, išleistą 2001 m. Dažniausiai Roizijaus vardas minimas bendro pobūdžio literatūros istorijai skirtose studijose. Roizijaus poetinės kūrybos leidėjas B. Kruczkiewiczus suskirstė poeto eiles į keletą grupių. Tokia klasifikacija praverčia gilinantį į žanro, kanono problematiką. Tuo tarpu mums svarbu pažymėti, kad Roizijaus poetinė kūryba iš esmės buvo dviejų tipų: proginė ir toji, kurią rašė sąlygiškai „sau“. Senosios literatūros tyrinėtoja E. Ulčinaitė teigia, jog tikrasis poetinis Roizijaus talentas atsiskleidė toli gražu ne proginėse eilėse. Iš kitų kūrinių ji išskiria facecijas, „žaižaruojančias šmaikštumu, sąmoju, skvarbiais ir paradoksaliais retoriniais konceptais“².

Pradėjus kalbėti apie poeto kūrybą, neišvengiamai reikia paminėti ir antrąją sandą, būtiną teksto gyvavimui, – skaitytoją. Pirminę Roizijaus auditoriją galime įsivaizduoti. Renesanso pokyčių paveikta LDK visuomenė gerte geria įvairias įtakas ir svetimų kraštų kultūros įvairovę. Didikų vaikai mokosi Europos universitetuose, skaitomos iš užsienio parvežtos ar parsisiusdintos knygos, kaupiamos bajorų ir miestiečių asmeninės bibliotekos, didžiojo kunigaikščio dvare ir visoje valstybėje vyrauja religinė tolerancija, padedanti plisti ne tik bažnytinio, bet ir pasaulietinio pobūdžio humanistinėms idėjoms. Tiek Lenkija, tiek LDK XVI amžiaus viduryje ir pabaigoje – intensyvių visuomeninių pokyčių laikotarpiu – tampa gera terpe mokytiems svetimšaliams atvykėliams, kurie, ieškodami kitokio gyvenimo, o kartu ir naujų būdų humanistinėms ar reformacinėms mintims skleisti, ypač

mielai keliavo į Centrinės ir Rytų Europos šalis. Skleisdami naujas europietiškas idėjas, jie nesunkiai įsiterpia į tų dienų kontekstą.

Vienas tokių svetimšalių ir buvo Roizijus. Krokuvos arkivyskupo Gamrato pakviestas dėstyti universitete, jis jau buvo gana seniai išvykęs iš gimtojo Ispanijos miesto Alkañizo ir apsistojęs Italijoje, kur po studijų Paduvos ir Bolonijos universitete gavo teisės doktoratą. Renesanso epochoje tokios kelionės buvo gana įprastas dalykas, todėl nereikia stebėtis, kad Roizijus neatmetė ir Gamrato kvietimo. Šiuo metu tokias humanistų keliones, susijusias tiek su religiniais, tiek su pasaulietiniais tikslais, galima pakylėti iki visuotinio lygmens ir vertinti kaip reiškinių, turėjusių nemenką įtaką ano meto visuomenės lūkesčiams.

Iš ten ir nepastovumo „nuojauta“, dinamiškumas, persmelkiantis daugelį Roizijaus kūrinų. Be abejo, ne paskutinė vieta tenka ir paties autoriaus gyvenimui, neleidusiam jam ilgiau užsibūti vienoje vietoje. Aišku, galima kelti klausimą, ar bandymas ieškoti asmenybės, nuojautų bei emocinių niuansų XVI a. poezijoje, atrodytų, ganėtinai nutolusioje nuo mūsų tiek laiko, tiek kultūros, tiek poetinės tradicijos atžvilgiu, turi prasmę. Bet po mentaliteto, proto, estetikos aiškinimais, visuomenės raidos teorijomis, tam tikrai epochai būdingų modelių paieškomis visada slypi tai, apie ką kalbėti lyg ir nerimta, – jausminis, dvasinis pradas, kuris, beje, kinta ne taip greitai, kaip laikai ir mados.

Tai tik pastebėjimas. Tuo tarpu svarbiausias mūsų svarstymo tikslas yra išlukštenti poeto savivoką iš eilėraščių tekstų ir per keletą amžių nusistovėjusių vertinimų, perskaitymo būdų, bandyti pažvelgti ne tik į konkretų požiūrį, bet pirmiausia į tai, kokia yra sąveika tarp kūrybos ir visuomeninės aplinkos, galiausiai pačios epochos dvasios, nuspėti kūrinų ir paties

jų autoriaus veiklos recepciją jo gyvenamuoju metu ir vėliau. Siekiant šio tikslo, bandysime analizuoti konkrečius tekstus, atrinkdami juos pagal tematiką, ieškodami juose dvasinę – giluminę kūrinio pusę atspindinčių struktūrų, įvaizdžių bei kitų apraiškų.

Roizijus lietuvių literatūros moksle dažnai vadinamas ispanų humanistu. Šis, atrodytų, labai bendras pasakymas taikliai apibūdina poeto mąstymo ir pasaulėžiūros ištakas. Griežtos pažiūros, ypač susijusios su romėnų teise, galime spėti, atsirado vėliau, jau Italijoje. O savo tėvynėje, nors joje išbuvo palyginti nedidelę gyvenimo dalį, Roizijus iš tiesų gavo humanistinius pamatus. Gimęs XVI a. pradžioje, kai Italijoje Renesansas jau rodėsi paskutiniaisiais savo pavidalais, Roizijus jau iki universiteto turėjo išėiti visą humanistinės pasaulėžiūros mokyklą. Taigi Roizijaus žodis ir kalbėjimo būdas išaugo pietietiškoje aplinkoje. Teisininkui literatui, atvykusiam į „atšiaurų sarmatų kraštą“, teko nelengvas vaidmuo. Jis savo sąmonėje, kurią ir išreiškė kūryba, turėjo sujungti italikų kraštų mąstymo būdą ir sarmatiškąjį vaizdavimo objektą.

Atvykęs į Lenkiją, Roizijus čia rado jau pažįstamos renesansinės minties užuomazgų. Taigi galėjo ne tik įvertinti jau žinomų idėjų įsikūnijimą visuomenėje, bet ir stebėdamas bei lygindamas pats prie jo prisidėti ir tapti tai visuomenei reikalingu. Roizijaus sąmonėje susipynė ne viena kultūra, nors tvirčiausius pagrindus pasaulėžiūros formavimuisi, be abejo, davė pietietiška dvasia: Ispanijos ir Italijos koloritas. Ispanija išugdė Roizijaus vertybių sistemą, recepcijos ypatumus, kitaip tariant, dvasinį pasaulį, kurį žmogus gauna jau ankstyvoje jaunystėje. Vaikystė ir jaunystė – šie Roizijaus gyvenimo tarpsniai – lieka už ribos kalbant apie jo lotyniškąją poeziją, parašytą jau antroje gyvenimo pusėje. Betgi šalis, gimtinė,

kurioje praleisti patys ankstyviausi metai, visam laikui išliko toje poezijoje nutapyta šviesiausiomis spalvomis.

Likusieji trys jo gyvenimo etapai, kaip ir šalys, kuriuose jie nugyventi, kūryboje vėlgi atrodo skirtingai. Ir, nors šių dienų terminais kalbant, Roizijų drąsiai galima pavadinti kosmopolitu, į tautybę jo kūryboje kreipiama nemaža dėmesio, poezijoje matyti tam tikri atskirų tautų įsivaizdavimo ir vaizdavimo stereotipai, kuriuos kuriant, be pačios Roizijaus nuomonės, ko gero, turėjo nemenką įtaką ir folklorinė tradicija. Tautybės stereotipus Roizijaus poezijoje atpažinti nesunku, nes jie gana aiškiai apibrėžti ir įvardyti. Todėl ir įdomu pažvelgti, kokį vaidmenį atlieka toks ryškus poezijos objekto – žmogaus – siejimas su jo tautiniu identitetu, kaip tai įsilieja į bendrą Roizijaus kūrybos ir XVI amžiaus LDK kultūros visumą.

KŪRYBOS KONTEKSTAI

PIRMINĖS AUDITORIJOS SPECIFIKA

Prieš pradėdant kalbėti apie konkrečius kūrinio aspektus, reikėtų dar kartą aptarti literatūros ir „gyvenimo“ kaip „dalyvavimo prasmėje“³ santykį. Į „gyvenimą“ šiuo atveju telpa tiek atskirų individų mintys, jausmai, elgesys, tiek tarpasmeniniai santykiai, tiek visuomenės gyvenimo būdas bei normos. Literatūroje matome, tam tikru būdu pakeistą ir iškreiptą tos visuomenės atvaizdą, taigi žodžio menas atlieka savotiško klaidintojo vaidmenį, jei pagal jį bandome atkurti buvusios tikrovės iliuziją – iliuziją, nes pačios tikrovės jau nebėra.

Tarkim, XVI amžius gyvas toks, koks jis susikurtas mūsų sąmonėje, o juk kiekvienas turime skirtingą vaizdinį. Taigi literatūra padeda ne atkurti, o tęsti patį kūrybos procesą užmezgant

dialogą su praeitimi, apie kokį kalbėjo H.G.Gadameris: norint suprasti praeitį, svarbu „pasilikti objektyviu, nuo prietarų laisvu stebėtoju“, o į praeitį kreiptis kaip į kitą asmenį, kas įmanoma tikai tada, jei „stebėtojas“ yra atviras tradicijai⁴. Toks dialogas įmanomas, bet jau vien tai, kad kiekvieno subjekto jis bus skirtingas, rodo, jog praeities supratimas nėra vien „supratimas“ plačiąją prasme, bet ir kūryba.

Senajoje literatūroje tai ypač ryšku, nes labai aiškiai matyti „atkūrimo“ neįmanomumas. Bandytas lipdyti iš kūrinyje randamų nuotrupų naujus – „tuos pačius“ paveikslus dar kartą patvirtina skaitytojo-kūrėjo vaidmenį. „Praeities supratimas – tai ne jos rekonstrukcija, o įtarpinimas, perkėlimas į dabartį“⁵. Kuo tekstas senesnis, tuo mažiau žinome apie pirminę jo auditoriją, pirmuosius skaitytojus, į kuriuos orientuojasi H.R.Jaussas recepcijos teorijoje. Todėl pasilieiname sau skaitytojo-bendraautorio teise ir išplečiame ją iki tokios pirminės auditorijos sukūrimo.

Žvelgiant į senuosius laikus, ryškiai matyti tokio sukūrimo privalumai bei problemos, su kuriomis kyla pavojus susidurti. Tokio bandymo nauda neabejotina – pirmiausia todėl, kad epochos supratimas padeda geriau suprasti ir tekstą. Beje, tai praplečia paties kūrinio suvokimo, t.y. gyvavimo „čia ir dabar“⁶ ribas. Tokiu būdu bet koks „buvo“ tampa sąlygišku. Kalbėjimas apie praeities kūrinį yra savotiškas projekcijos aktualizavimas, kuris, beje, taip pat vyksta sąmoningai ar pasąmoningai remiantis dabartiniais požiūriais ir tendencijomis. Pirminės auditorijos fenomenas iš pirmo žvilgsnio implikuoja atsiribojimą nuo dabarties. Tačiau jei praeitį suvokiame „čia ir dabar“, tai pirminė auditorija tampa įmanoma ne kaip rekonstrukcija, ko ir negali būti, o kaip sąmonės dalis, suformuojama remiantis istoriniais faktais bei nuo jų neatsiejamu

autentišku suvokimu. Roizijaus atveju pirminė auditorija galėjo būti tiek LDK didikai – bajorai, tiek išsilavinę miestiečiai ir, be abejo, tokie pat kaip jis – poetai, humanistai, patys praktikuojantys „žaidimus“ lotynų kalba, kurių, aišku, buvo ne tiek daug, tačiau būtent apie jų recepciją šiandien turime daugiausia informacijos – dėl tų pačių „poetinių žaidimų“, „apsikeitimų eilėmis“.

XVI a. LDK iš tiesų galima pavadinti didelių permainų laikotarpiu. Nuolatiniai karai su Maskva, vidaus konfliktai, nesutarimai dėl santykių su Lenkija veikė valstybę. Vis didesnių teisių reikalavo eiliniai bajorai, sudarantys kariuomenės pagrindą. Kultūrinius ryšius su kitomis valstybėmis stiprino skirtingų šalių didikų santuokos. Tie ryšiai taip pat vyko daugiausia pavienių asmenų, atvykstančių ar laikinai išvykstančių, dėka. Permainos susijusios ne vien su vidiniais valstybės įvykiais bei santykiais, politika, bet ir su tuo, kas tuo metu vyko Vakarų Europoje.

Nors tas pats Reformacijos judėjimas ir Renesanso vėjai Europoje ir LDK buvo įgavę skirtingus atspalvius, pagrindas buvo tas pats, todėl skaitančiajai visuomenei atrodė svarbu pasiimti kuo daugiau idėjinių turtų iš užsienio, taigi Vakarų ir, aišku, Pietų. Literatūra, turėjusi įsiterpti į šiuos procesus, jų buvo veikama ir kuriama. Vienas svarbiausių, nors dažnai neaktualizuojamas literatūros uždavinys – „įsirašyti“ vieną ar kitą laikotarpį, epochą, – dažniausiai konkrečiam kūriniui tai būna jo parašymo epocha, – tai išlikimo garantas. XVI a. LDK literatūros „įsirašymas“ buvo pagrįstas asmenybės vaizdavimu bei tam tikrų moralinių kriterijų atskleidimu.

Valstybė ir visuomenė XVI amžiaus tekstuose susiejamos abipusės priklausomybės ryšiais. Ir į vieną, ir į kitą sugebama žvelgti kaip į žmonių sukurtą ir tobulinamą kūrinių. Tuometiniam intelektualiniam Lietuvos gyvenimui būdingos pastangos suteikti visuomenei aiškesnę kultūrinę tapatybę, padėti jai suvokti save

kaip apibrėžtos kilmės, kalbos bei savitų papročių bendruomenę. (...) Kita vertus, to meto raštijoje būta raiškaus siekio įveikti daugia-tautėje valstybėje egzistavusią takoskyrą tarp skirtingų kultūrinių etninių bendruomenių ir vieningos piliečių tautos. Tai siekis nužymėti tautinės valstybės, vieną kultūrinę tradiciją išpažįstančios visuomenės gaires.⁷

Siekiant iškristalizuoti kultūrinę tapatybę, asmenybės vaizdavimas literatūroje tampa nepakeičiamu. Taigi laiku savo vietoje atsiduria ne tik proginė poezija, bet ir pašaipūs, pajuokiantys kūriniai.

Kalbant apie XVI a. lotyniškąją Lietuvos raštiją ir literatūrą, dar negalima vartoti literatūrinio gyvenimo termino, bent jau ta prasme, kuria jį suprantame dabar. Tiesiog literatūrinė terpė tebėra labai susijusi su visuomeniniu gyvenimu, dauguma kūrinių turi pirmiausia utilitarinę paskirtį – prie jų galima priskirti ir didaktinius kūrinius, ir daugelį poezijos žanrų, jau nekalbant apie bažnytinę ar teisinę literatūrą. Tačiau žodis *tradicija* čia tinka daug labiau, nei bet kur kitur. Literatūrinė tradicija, išsivysčiusi ir sustiprėjusi Vakarų Europoje, perėjo ir į LDK kartu su užsienio universitetų studentų didikų parsivežtomis žiniomis, atvykstančiais reformatoriais – naujų dogmų skelbėjais.

Kadangi kiekviena skaitanti visuomenė literatūroje stengiasi atrasti tai, ką galėtų atpažinti, to meto kūriniai turėjo atspindėti visuomeninio gyvenimo detales. Koks buvo tasai atspindys, kaip autoriai prisi-taikė prie vieno iš svarbiausių visuomenės lūkesčių – atpažinti – tai reikėtų ištirti kalbant apie atskirus atvejus, tačiau jie visi nedalomai sukibę į visumą, ypač žiūrint iš dabarties. Kadangi dauguma gyvenimo ir veiklos sričių XVI a. LDK buvo paženklintos vienokio ar kitokio konflikto, galima teigti, jog būtent konfliktas (šalia Renesanso literatūrai būdingo asmenybės, gamtos ir t.t. vaizdavimo) buvo tai, ko visuomenė nesąmoningai tikėjosi iš literatūros. Konflikto užuomazgą kaip tik patvirtina paskvilių ir kitų pajuokiančių kūrinių klestėjimas.

Aišku, literatūra, neretai kurianti tiesiog idualesnį gyvenimo lygmenį, turėjo pateikti vienokį ar kitokį to konflikto sprendimą – tai irgi vienas iš svarbiausių visuomenės lūkesčių, o jį patvirtina tai, kad daugelyje kūrinių pats konfliktas tiesiogiai neišryškinamas, o iškart keliamas prie „išvadų“. Odės, epitalamijo ir pan. žanrus, apdainuojančius svarbių asmenų garbę, grožį, didybę, daugeliu atvejų galima laikyti savotišku konflikto paslėpimu ar bent bandymu jo išvengti. Tokia galimybė slypi ne pačiame kūrinyje, bet jo reikalingume, žmogaus tikslu sužibėti kitų akyse.

Neįmanoma, kad valstybės padėtis, ypač ribinėse situacijose, neatsispindėtų konkretaus laikotarpio literatūroje. Tačiau nedaug laimėtume, jei XVI a. LDK literatūrinėje kūryboje ieškotume tik konflikto tiesiogine, susidūrimo prasme. Nereikia pamiršti, jog Renesanso raštija, ypač poezija, iš antikinės ir Europos tradicijos perėmė tam tikras literatūrinio kalbėjimo formas, gana griežtai įvelkančias jo turinį į tradicijos, išankstinėmis nuostatomis apipinančios dar nesukurtą kūrinio objektą, rėmus. Viena vertus, tie rėmai gali padėti analizuojant kūrinius. Juk daugeliu atvejų nebereikia gaišti tiek laiko laužant galvą – kodėl pasakyta taip, o ne kitaip. Antra vertus, net griežčiausias kanonas vis viena nepanaikina galimybių įvairovės, o tik ją apriboja.

ROIZIJAUŠ ASMENYBĖS RECEPCIJA JANO KOCHANOWSKIO EILĖSE

Kalbėdami apie lūkesčių horizontą, turime omeny ne tik vienpusį poveikį – visuomenės lūkesčius ir kūrybos recepciją. Kūrėjai bei kūryba taip pat veikia visuomenę ir labiausiai vieni kitus. Įdomu stabtelėti prie „apsimainymo“ kūrinių reiškinio. Jis, iš tiesų įvairiausiomis formomis egzistavęs ne vienoje epochoje, atėjęs ir iki

dabarties, Renesanso metu ypač klestėjo. Tos vienu eilės apie kitus dabar neretai padeda sukurti gražesnius, išsamesnius tuometinių kūrėjų paveikslus. Iš tiesų juos kuriame ne pagal kokius nors objektyvius kriterijus, bet pagal tai, kaip asmenybė atrodė kitiems, kaip ją priėmė draugai, skaitytojai, aplinka.

Lotyniškąją poeziją Roizijus, ko gero, pradėjo kurti jau Bolonijos universitete⁸. Buvo visai neseniai atvykęs į Krokuvą, kai 1543 metais atkreipė į save visuotinę miesto inteligentijos dėmesį eilėmis, skirtomis Žygimanto Augusto ir Elžbietos sutuoktuvėms. Gavęs teisės katedrą Universitete, taigi ir labai palankias sąlygas mokslui bei pažiūroms skleisti, netruko visus, ypač naujo požiūrio ištroškusius jaunos studentus, sužavėti dėstytojo talentu ir erudicija. Tiesa, prie susidomėjimo Roizijumi prisidėjo ir gandai apie jo mokslingumą, atkeliavę pirma jo į Krokuvą, ir pagaliau paties teisininko išvaizda: „netaisyklingo veido, aukštai iššokusiom akim, užgriozdintom milžiniškais akiniais“, kaip prisimena amžininkai, – šiuo atveju tai pravertė aplinkinių dėmesiui prikaustyti⁹. Lotyniškosios poezijos pratybos, tais laikais madingos Krokuvos universiteto aplinkoje, padėjo jam gana greitai susirasti draugų. Anot amžininkų, Roizijus, nors ir labai karšto būdo paskaitose bei viešuose pokalbiuose (ypač kai iškildavo klausimų dėl romėnų teisės, kurios žinovas ir fanatikas jis buvo), su artimesniais draugais bendraudavo nuoširdžiai ir šiltai¹⁰. Tarp jo draugų buvo Augustinas Rotundas, su kuriuo, be abejonės, suartino teisininko veikla ir panašūs interesai, Stanislovas Hozijus, Andrzejus Trzecieckis, Martynas Kromeris ir ne vienas kitas žinomas Krokuvos žmogus. Tiesa, Krokuvos universiteto elitas gana greitai nuo Roizijaus nusigrėžė, nes šis nepraleisdavo progos pasityčioti ne tik iš vietinių teismų sistemos, bet ir iš „persenusių“ universiteto tradicijų bei mokslinio atsilikimo¹¹.

Roizijus, tarp savo pažįstamų ir draugų gerbiamas dėl erudicijos bei teisinių dalykų išmanymo, rimtai žiūrintis į savo pareigas, amžininkų neretai būdavo tituluojamas būdvardžiais *doctus*, *doctissimus*. Ir vis dėlto nemaža išlikę kitokių liudijimų – kad „daktaras Ispanas“ mėgo pasilinksminti, pajuokauti, pasėdėti su draugais prie vyno taurės. Poezijoje, beje, irgi matyti atvira šmaikšti dvasia, kartais ypatingai paryškinta neslepiamų emocijų. Roizijaus asmenybės dvilypumą puikiai iliustruoja jo amžininko Jano Kochanowskio eilės, skirtos ispanų kilmės poetui. Viena jo epigrama skamba taip:

*Ultima te produxit Iberia, docte Royzi,
Erudiit Latium, Sarmatis ora fovet.
Nec gens ulla adeo est a nobis dissita,*

quo non

*Ingenii penetret fama secunda tui.
Ni prior hoc alter voluisset nomine dici,
Mundanum civem dicere te poteram*

*(Tolima tave išaugino Iberija, mokytojas
Roizijau*

*Išmokslino Lacijus, sarmatų kraštas
priglobė*

*Nėra tautos, tokios nuo mūsų tolimos,
kurios*

*Nebūtų pasiekęs šlovingas gandas apie
tavo protą.*

*Ne vienu, tai kitu vardu norėdamas
pavadinti*

Pasaulio piliečiu pavadinti tave galėsiu).*

(Ad Petrum Royzium¹²)

Mundanus civis – apibūdinimas, neprikaustantis žmogaus prie vienos ar kitos valstybės, dvasinės laisvės ir kartu interesų platumo nusakymas. Tai, jog Kochanowskis, beje, taip pat priklausęs gana artimų Roizijaus draugų ratui¹³, nepaisant gana didelio amžiaus skirtumo¹⁴, taip žavisi Roizijaus asmenybe, rodo nemažą jo įtaką lenkų poetui. Tai suprantama, nes Roizijus, išaugintas Iberijos žemės ir išsimokslinęs Italijoje, kaip pabrėžiama eilėraštyje,

turėjo neabejotinai žavėti Renesanso žmogų, renkanti europietiškas įtakas. Tą susižavėjimą dar stipriau išreiškia kitas Kochanowskio kūrinėlis, kuriame subjektas teigia, kad Roizijaus darbai taip jį sužavėję, jog jaučiasi lyg apgirtęs, arba „pakviestas į Bakcho puotą“¹⁵.

Užuomina apie Bakchą neturėtų būti atsitiktinė. Atrodo, jog Roizijus suspėdavo visur – jam užtekėjo laiko ir apsilikti teisininko mantiją, ir užsidėti profesoriaus akinius, ir paimti poeto plunksną, ir, be abejo, atsipalaiduoti prie taurelės. Tai, kad pasilinksminimai Roizijui buvo nesvetimi, rodo ne tik išsamūs jų aprašymai jo paties eilėse, bet ir kitų amžininkų kūryba apie „daktarą Ispaną“. Ypač pagarsėjęs vienas vos ne anekdotu tapęs to paties Kochanowskio kūrinėlis iš rinkinio „Frazski“, aprašas, kaip daktaras Ispanas neįsileido naktį įsilinksminusios kompanijos, o šiai išlaužus duris, vis dėlto neatsisakė kelių taurelių. Esmė, kaip ir dera, sudėta į kūrinėlio pabaigą, kai, susidrumstus protui galvoje, daktaras Ispanas skundžiasi: *Szedłem spać trzeźwo, a wstanę pijany*¹⁶, – atsiguliu blaivus, o atsikelsiu girtas. Paties Roizijaus poezijoje girtuoklystės tema labai dažna, ir, atrodo, jog jis pagrįstai šią ydą išjuokia.

Tokia asmenybės sklaida visose srityse rodo ypatingą Roizijaus charakterio daugialypumą, kurio, atrodo, nei gyvenime, nei poezijoje jis nesistengė nuslėpti. Kaip tikras Renesanso žmogus, jis gebėjo būti ir veikti daugelyje sferų. Net jei ir nekalbėtume apie jo charakterio priešingybes, apie gebėjimų kontrastus (nors XVI amžiuje poeziją ir galime įsivaizduoti artimesnę teisei, nei šiais laikais), sunku nepastebėti tarsi atsitiktinio dipoliškumo, sutapusio su dviem gyvenimo etapais – jaunyste ir branda, aiškaus gyvenimo padalijimo, kuris randa išraišką ir jo poezijoje, Pietų – Šiaurės opozicijoje.

* Čia ir toliau nepažymėti autorės vertimai

SARMATIJA ROIZIJAUŠ EILĖSE

IBERIJOS – SARMATIJOS OPOZICIJA

Vis dėlto Roizijus, nors ir būdamas *mundanus civis* bei tarnaudamas ne tėvynei, o kitai valstybei, pasiliko sau teisę laikyti širdyje savo gimtąją šalį ir gimtąjį miestą. Negalima sakyti, kad iš Roizijaus poezijos skaitytojas galėtų susikurti ryškų poeto gimtinės vaizdą. Per visus eilėraščius einanti paradigma – daugiau dvasinis Alkañizo paveikslas, toks, kokį jį sukuria subjekto būsenos ir emocijos. Tvirtumo įspūdį sukuria kūrinių pavadinimuose, dedikacijose, tose eilutėse, kuriose įvardytas kūrinio adresantas, šmėkščiojantys Ispanijos, Iberijos, Alkañizo, Aragono vardai. Aiškiai matyti, jog, visur pabrėždamas savo kilmę, Roizijus ja didžiavosi. Jo poezijoje randame ne vieną šiltą eilutę, kur net pakilus tonas ar iškilminga retorika negali nustelbti gilaus ir ilgesingo jausmingumo, neretai sudėto vos į kelis žodžius gimtajai šaliai:

*Lux Alcagnitium, terrae ceu sidus iberiae,
Dulce mihi natale solum, te cernere multas
Post messes ardent oculi propiusque videre!
Sed compressa gelu saevisque aquilonibus
usta
Distinet hospitii illecebra nos sarmatis ora.*

*(Alkaniso padange šviesi ir Iberijos
žvaigždės,
Mano gimtine miela, tave po tiek metų
išvysti
Trokšta akys ir veržias ten širdis išsiilgus,
Bet prislėgtas sniegu, nugairintas vėjų
audringų,
Laiko atskyręs mane sarmatų tolimas
kraštas)*
(Carmina¹⁷, t.2, 220)*

Iberijos – Sarmatijos opozicija grindžiama aukšta – žema priešprieša: kalbėdamas apie Alkañizą, autorius vartoja šviesos

(*lux*), žvaigždyno (*sidus*) įvaizdžius. Tuo tarpu sarmatų krašto motyvas sukuria prislėgtumo (*compressa*), šaltumo (*gelu, saevis*) įspūdį. Šiomis opozicijomis sukuriamas artimo – tolumo priešprieša. Beje, Roizijaus eilutės apie gimtinę – vienos iš tų, kuriose ryškiausiai jaučiamas prasmelkimas pro kanonus ir privalomas pozas. Tokiai nuotaikai atliepia subjekto emocinė būsena: tėvynė siejama su ilgesiu, Sarmatija – su atskirtumu, svetimumu, tačiau kartu ji – ir savaip viliojanti, svetinga (*Distinet hospitii illecebra nos sarmatis ora*). Žodžio *ora* daugiareikšmiškumas (jis gali būti verčiamas kaip „šalis“, „kraštas“ arba „jūros krantas“) sukuria savotišką ribos įspūdį. *Ora* kolektyvinėje sąmonėje gali sietis ir su naujų žemių atradimu, ir su ką tik minėtu atskyrimu. Roizijus šį žodį vartoja tikrai dažnai, nesvarbu, apie kurią šalį kalbėdamas. Tuo tarpu kranto – krašto įvaizdis nepaneigia nė vienos reikšmės. Sarmatija eilėraščio subjektui – nauja, viliojanti žemė, kuri taip pat atskiria, atitolina ir vis dėlto lieka svetima.

Kad ir kaip mums būtų keista, Lietuva Roizijui – pati tikriausia šiaurė, todėl šaltumo, atšiaurumo įspūdis kūriniuose gerokai sustiprintas. E. Ulčinaité taikliai apibūdina Roizijaus poezijos dipoliškumą:

„Savo“ ir „svetimo“ priešprieša P. Roizijaus kūryboje gana ryški. Sunku pasakyti, kiek čia natūralios skirtingų papročių, skirtingo klimato, skirtingų kultūrų išraiškos ir kiek literatūrinio sąlygiškumo, žanrinės topikos, poetinės išmonės. Poetas nuolat pabrėžia sarmatų kraštą kaustantį šaltį, kurį labai dažnai iš geografinės plotmės perkelia į moralinę plotmę, tuo tarsi patvirtindamas Sarmatijos gyventojų atšiaurumą, tarpusavio nesutarimus ir nemeilę.¹⁸

Šaltumą poetas ne tik metaforiškai perkelia, kaip teisingai pastebi mokslininkė, bet ir žaidžia žmogaus – gamtos ryšiu, padarydamas gamtos atšiaurumą

* Vertė E. Ulčinaité

šaltų žmonių santykių priežastimi. Kalbėdamas apie tai, kad Sarmatijos krašte brolis brolio ir žmona vyro neapkenčia, Roizijus padaro išvadą:

*Causa, puto, est: nudus, qui figit corda,
tenerque*

*Huc, hiemem metuens, non penetravit
Amor*

*(Kyla mintis: gal švelni ir širdis rišanti
meilė*

Čia nedrįsta ateit, kur viešpatauja žiema?)
(Carmina, t.2, 265)*

Tekste natūralus santykis „aš ir kitas“ arba „subjektas – objektas“, pajvairinamas, subjektui užimant dalį „kito“ pozicijų: dėmesys sutelkiamas ne į subjektą, kuris apsiriboja *puto* (manau), bet į erdvę aplink jį. Baigiamųjų eilučių „išvados“ nespinduliuoja įprasta visažinyse, tačiau kalbantysis labai taikliai implikuoja, jog žiema ir šaltis gali nužudyti meilę žmogaus širdyje. Roizijaus *puto* tampa keliu į kitokį santykį, kuris tarp išgalėjusių žanro kanonų atranda tarpą gyvam jausmui, kas tuometinėje poezijoje, nesvarbu – šlovinančioje, šmaikštujančioje, vaizduojančioje ar apraudančioje – nėra labai populiariu. Ypač tas jausmas, aiškiai neįvardijamas, bet prasismelkiantis pro palyginimų specifiką, įvaizdžių pasirinkimą, svarbus kalbant apie gimtinę (beje, ko gero tai ir bus pagrindinis elementas, padedantis Roizijui „užrašyti“ Sarmatijos šaltį).

Sunku nuspėti, kokiais kriterijais vadovaujasi poetas, vertindamas Sarmatiją. Vieną kartą į ją žiūrima teigiamai, kitą kartą – kaip į tamsybės pilną, atsilikusį kraštą. Originaliai išskirdamas apdarą kaip detalę, poetas randa progą palyginti sarmatus su kitomis tautomis:

*Romanus, Graecus, Iberus ad Indos
Gadibus a Tyriis quicquid ubique virum
est,*

*Uno ceu gentis proprio noscuntur amictu:
Omne genus vestes Sarmata solus habet.*

*(Romėnas, graikas, iberas su indais
Gadai nuo Tyro, koks tik ir kur tik žmogus
būtų*

*Kiekviena tauta apdarą savą nešioja:
Visa giminė sarmatų drabužius vienus turi.)
(Carmina, t.2, 266)*

Šaipomasi ne iš skurdo, bet iš keistų papročių, kurie galėjo būti laikomi tamsuoliškumu. Beje, „teigiamos“ tautos nėra tokios jau atsitiktinės, kaip galėtų atrodyti. Nereikia nė klausti, kodėl paminimi romėnai ir graikai, buvę pavyzdžiu visiems humanistams. Iberija – Roizijaus gimtoji žemė, o gadai – taip pat Ispanijos dalis. Taigi poetas sumini tautas, kurios vienaip ar kitaip jam artimos, priešpriešindamas jas Sarmatijai.

ŽVILGSNIS „IŠ ŠALIES“

Roizijus ne vieną kūrinių įvardija tiesiog „Sarmatams“, „Sarmatijai“ ar kitais panašiais pavadinimais. Žodynas sarmatus apibrėžia kaip „lygumose tarp Juodosios ir Baltijos jūrų gyvenusias gentis“¹⁹. Kituose šaltiniuose gyvenama teritorija apibrėžiama „nuo Kaspijos iki Vyslos, į pietus – iki Dunojaus upės.“²⁰ Tačiau panašu, kad Roizijus turi omeny siauresnę reikšmę – būtent lenkus ir lietuvius. Apskritai *sarmatai* (*sauromatai*²¹) – daugiau geografinis pavadinimas, susijęs ne tiek su tautybe, kiek su teritorija, nes skirtingi rašytojai šiuo pavadinimu įvardija skirtingas gentis²². Mathias Miechovita 1517 m. išleistame veikalė *De duabus Sarmatiis Asiana et Europoea*, kuris XVI amžiuje buvo populiarus visoje Europoje, skiria „Azijos“ (*Asiana*) ir „Europos“ (*Europoea*) Sarmatijas, geografiškai jas apibrėždamas. Europinėje, pasak jo, gyveną rusėnų (*Russorum*) arba rutėnų (*Ruthenorum*), lietuvių (*Lithuanorum*), maskvėnų (*Moscorum*) sritys, ir jiems giminingų tautų Vyslos upės pietuose bei Dono rytuo-

* Vertė E. Ulčinaitė

Atidžiau įsiskaičius į Roizijaus kūrybą, ima aiškėti, kad tokios drastiškos opozicijos yra ne kas kita, kaip Šiaurės lyginimas su Pietumis, tėvynės – su svetima žeme, šilumos – su šalčiu, namų – su laikina prieglauda. Žodžiu, Roizijaus subjekto sąmonėje iki pat gelmės išsiskiriančios namų pirmavaizdis, neleidžiantis priimti to, kas svetima, o kita vertus, padedantis pastebėti visą svetimo krašto išorinį blizgesį be vidinių paskatų ir sentimentų, kurias jaustų žemietis. Dar stipresni akcentai ten, kur sąmoninga prarastojų rojaus gaida perauga į sąmoningą sugretinimą, tikrovės paneigimą. Deja, šiaurės kraštai Roizijui nieko bendra neturi su Roma ir jos garbiaja teise, kurią Roizijus taip protegavo. Romėnų kraštas, iš kurio atvyko Lipomanas, – kraštas, kuriame *vigebit honos atque ullis nescia saeclis* (gyvuoja garbė ir jokių nepažįsta amžių; *Carmina*, t.2,160), kuris garsėja garbingais senais papročiais, rodos, tiesiog tam ir egzistuoja, kad parodytų Sarmatijos nykybę.

Paties Roizijaus požiūris į naują kraštą sunkiai nuspėjamas. Eilėse – neaišku, ar nuoširdžiai, ar daugiau teatrališkai, – kuriamai minėtoji Pietų – Šiaurės priešprieša. Tos priešpriešos ryškumą galėjo lemti ir antikinio mąstymo įtaka renesansiškai asmenybei. Tuo tarpu kai kurie tyrinėtojai (M.Ročka, S.Goštautas) daro prielaidą, jog naujajame krašte Roizijui patiko – taip, kad netgi parsikvietė į Krokuvą savo brolių, kuris įrašytas Krokuvos universiteto studentų sąrašuose.

Svarbiausia dabar vis dėlto ne tai, kas vertė Roizijų ieškoti skirtumų tarp vieno ir kito krašto ar kiek toji priešprieša pagrįsta realybe, ir kiek – hiperbolizuota. Toks vertinimas būtų nepagrįstas, nes remtųsi daugiausia subjektyviais kriterijais. Tuo tarpu įdomiau, kaip skirtumai poeto kūryboje egzistuoja ir yra pateikiami skaitytojui. Vargu ar Sarmatijos – atšiaurios gamtos, šiurkščių žmonių, girtuoklių karalystės – įvaizdis būtų buvęs priim-

tinas daugeliui XVI a. Lenkijos ir LDK skaitytojų. Tačiau objektas – *Sarmatia*, *sarmatus* – nėra tiek apibrėžtas, kad jį būtų galima pavadinti badymu pirštu. Skaitytojui paliekamas platus suvokimo ir įsivaizdavimo laukas, o paties rašančiojo pozicija – žiūrėjimas „iš šalies“ – skatina tokioje pačioje pozicijoje atsidurti ir skaitytoją. Todėl kažin ar XVI amžiaus Lenkijos ir Lietuvos skaitytojo akyse sarmatas tapatintas su savimi. Tiems, kam tokio tapatinimosi reikėjo, Roizijus yra parašęs daug proginių eilių. Tuo tarpu Sarmatija išskyla kaip tai, kas yra šalia, ir labai vykusiai atliepia žmogiškam nepasitenkinimo aplinka jausmui.

Pastebėjus šią ryškią rašančiojo poziciją, galima klausti: kas gi tuomet yra Roizijaus adresatas? Ar tie patys didikai sarmatai, kuriems buvo dedikuojami kūriniai, ar tos šaltos šalies piliečiai, lenkai bei lietuviai? Be abejo, Roizijaus sąmonėje buvo platesni horizontai. Gal tai – Vakarų Europos skaitytojas, nes Lenkijos bei LDK autorių kūriniai buvo leidžiami ir tenai, bet, matyt, – giliai paslėptas paties adresanto „antrininkas“, jo kosmopolitinis „aš“, kuriam ir reikia išdėstyti visas detales – tokias, kokias jas mato svetima akis savu tapusiame akiratyje.

KASDIENIŠKOJI SARMATIJA

Vienas labiausiai poeto išjuokiamų sarmatų liaudies įpročių – girtuokliavimas, išskirtinė „vertybė“, anot Roizijaus, – gėrimas dieną ir naktį, *mos totos potare dies, et tempora somni /Iungere (...)* (*paprotys maukti ištisas dienas ir sapno laikul Pratesti...; Carmina*, t.1, 238). Besaikis gėrimas pabrėžiamas ne viename poeto eilėraštyje, tačiau Roizijus atranda šiai temai tiek niuansų, jog tasai girtuoklystės aprašymas kiekvieną kartą, rodos, sušvyti vis kitomis spalvomis. Kartais apsiribojama tiesiog fakto konstatavimu, kaip satyriniame kūrinyje *Baccheidos*. Jau

pats kūrinio pavadinimas implikuoja būsimą temą, o ir pačiame tekste ji netrukus pristatoma: *Pocula Sauromatum dicam moremque bibendi (Taurus, sauromatus apsakysiu, ir paprotį gerti; Carmina, t.1, 233)*.

Taurė tampa pasikartojančiu įvaizdžiu, prie kurio Roizijus nuolat grįžta visame eilėraštyje: ji perteikia džiaugsmo, linksmybių motyvą: (...) *Polonos, / Pocula gaudentes inter mensasque beatas (Lenkai, / taurėmis besidžiaugiantys tarp stalų turtingų)* tarpusavio bendravimo niuansus, numalšina nuovargį (*anhelum*) ir karštį (*ardorem*). Taip taurės įvaizdis ne tik metonimiškai reiškia patį gėrimo procesą, bet ir įgauna savotišką išsigelbėjimo, išėties iš situacijos reikšmę, ir jau vien tai skamba absurdiškai, nepaisant pasakojimo būdo bei tono, kuriuo skaitytojui pateikiamas sarmatiškos puotos vaizdas.

Aišku, kad Roizijus, aprašinėdamas Sarmatijos girtybę, pirmiausia turėjo omeny kilmingus žmones ir jų pokylius. Tai jo poezijoje rodo taurės (*poculum*), padėklo (*ferculum*) pavadinimai ir apskritai gėrimams skirtų indų įvairovė (*cyathus, crater, poculum, scyphus*), gausiai apkrauto stalo (*Carmina, t.1, 235*) aprašymai, detalizuotas paprotys gerti į karaliaus sveikatą (*Tanta est religio ob regis potare salutem, – Toks yra įžadas į karaliaus gerti sveikatą; Carmina, t.1, 235*). Natūralu – juk būtent dvaro, kilmingųjų gyvenimas Roizijui buvo geriausiai pažįstamas. Į tokius „papročius“ Roizijus žvelgia su neslepia ironija; tai rodo jau paties aprašančiojo pastangos itin rimtai ir detalčiai pavaizduoti gėrimo „ritualą“ bei visas su tuo susijusias smulkmenas (*Deinde solo vertit vacuum cratera manue / Vibrat; vibratus mantelia sicca relinquit, – Iš kur tiktai krypta tuščia taurė ir ranka / Dreba; drebėdama staltiesė sausa palieka; Carmina, t.1, 236*).

Roizijaus *Baccheidose* susipina satyrinio ir didaktinio kūrinio elementai. Nors rašantysis nevengia pasišaipyti iš sarmatiškųjų gėrovų, jis išsako ir tiesioginį, aiškų savo požiūrį į tai:

*O miseros, iterum miseros, o mentis egenos,
Quos aliena sitis numerosa ad pocula cogit*

*(O vargšai, dar kartą vargšai, o stokojuantys
proto,*

*Kuriuos didelis troškulys prie taurės
pririšo).*

(*Carmina, t.1, 237*)

Vaizdas pasibaigus puotai tarsi turi patvirtinti tokį požiūrį, tačiau Roizijus sugeba „rimtai juoktis“, tarsi kronikininkas pasakodamas ilgo puotavimo rezultatus.

Girtavimas Roizijaus poezijoje turi tik vieną atmainą – tai gėrimas prie stalo, puotaujant. Šis malonumas taip glaudžiai susiejamas su Sarmatija, kad tai jai suteikia tarsi vietinį koloritą – sarmatas sėda prie stalo net ir neišalkęs, kad tik turėtų progą išgerti:

*Esuriunt pauci, nullus sitit, ebibit omnis;
Exhausto vini gutta nec ulla cado est.*

*(Nedaugelis išalksta, niekas netrokšta,
o geria visi,*

*Iki paskutinio vyno lašo, ir nė vienas lašas
nenukrinta).*

(*Carmina, t.2, 260*)

Tokio įpročio vaizdavimas Renesanso poezijoje jau savaime sufleruoja, kad be Bakcho vardo čia negalima apsieiti. Vis dėlto autorius nepiknaudžiauja Antikos išmanymu, ir susidaro įspūdis, kad gėriantis Roizijaus sarmatas toli pralenkia Bakchą. Autoriaus šmaikštumui neužtenka vien konstatuoti faktus, nors vardijimu ir konstatavimu jis sukelia gana stiprų įspūdį. Vis dėlto svarbesnės yra būsenos, kurios nušviečiamos itin raiškiai ironizuojant:

*Nocte bibit tota, surgit mens mane serena
Sarmata cum Baccho dividit ingenium.*

*(Geria visą naktį, iškyla mintis rytą šviesi:
Sarmatas su Bakchu dalijasi prigimtį).*

(*Carmina, t.2, 260*)

Piešdamas girtavimo atspalvius, Roizijus daro negailestingas išvadas, pagrįstas ir tvirtu subjekto nusistatymu, ir, rodos, visai nekaltu žaidimu žodžiais: *Vivere*

tu non vis, Sarmata, sed bibere (Ne gyvenį tu, sarmate, tik girtuokliauji; *Carmina*, t.2, 261). Roizijaus pomėgis derinti panašaus skambesio, dažniausiai gana nutolusią tarpusavyje reikšmę turinčius žodžius pagyvina tekstus ir nustebina tikslu tų žodžių parinkimu. Teigiant, kad gerdamas žmogus gali prarasti turį ir protą (*censum et sensum*, – *Carmina*, t.2, 261), nepraleidžiama proga pasigrožėti gretimų žodžių skambesiu, tuo suteikiant kūrinėliui ne tik šmaikštumo, bet ir žaismingumo. Tokia žaismė tarsi atstato griežto moralizavimo pusiausvyrą: (*breve vitam crapula longa facit; Parcite, Sauromate, potando perdere vitam*, – trumpą gyvenimą ilgas puotavimas daro; *Saugokitės, sauromatai, maukdami prarasti gyvenimą; Carmina*, t.2, 262).

Žodžių dėliojimas, nepretenduojantis į profesionalumą, teikiantis tekstui šelmiško kasdieniškumo, savaiame oponuoja dalykams, apie kuriuos poetas kalba: gėrimas „dieną ir naktį“ galėtų atrodyti rimta problema, tačiau Roizijaus eilėse tai veikia medžiaga, leidžianti išnaudoti komiško galimybes. Panašų, tik dar stipresnį efektą daro makaroninis kūrinėlis *In bibulos sapphicum* (*Sappfinės eilės girtuokliams; Carmina*, t.2, 263). Rodos, visais įmanomais būdais – eiliavimu, rimto ir pašaipaus, juokaujamo tono derinimu Roizijus vaidina, jog stengiasi atitolinti turinį nuo formos, o kartu jie taip suartėja, kad iš to kyla smagi juoko banga.

Išvažiuodamas iš Krokuvos į Vilnių, Roizijus parašo itin šmaikščią epigramą *Valedicit Cracoviae* (*Atsisveikinimas su Krokuvą*), kuriame visiškai nesigailima paliekamo miesto. Rodos, poetiniam subjektui labiausiai rūpi atsisveikinti su taure, kuri ir šiuo atveju turi platesnę nei gėrimo – linksmybių, bendravimo – reikšmę: *Cracoviam linquo, data pocula crebra valete* (*Krokuvą palieku, taurės dažnos, likite sveikos*). Tai, kad autorius tarsi sudeda į tą taurę visą miestą, rodo ne tiek nei-

giamą požiūrį, kiek dar vieną Roizijaus poetinės kūrybos bruožą, pabrėžiamą ir *vivere – bibere* derinimu, – tam tikrų savybių suabsoliutinimą:

*Discedo. Violente vale Cracovia, namque
Hic nihil est aliud vivere, quam bibere.*

(*Išvykstu. Lik sveika, atšiauri Krokuvą, nes
Čia nieko daugiau nereiškia gyvenimas,
tik gėrimą*).

(*Carmina*, t.2, 264)

Girtuoklystė, būdama tokia suabsoliutinta savybe, tampa puikiu Roizijaus šmaikštavimo pavyzdžiu. Kiti dalykai, iš kurių poetas juokiasi, taip pat pateikiami gerokai sutirštintomis spalvomis. Tai suteikia poezijai sodrumo, padeda pajusti nuotaiką, kurią sukurti turbūt ir yra svarbiausias poeto tikslas.

LENKIJOS IR LIETUVOS ATSPALVIAI

„Sarmatijos“ sąvoka iki galo neatskiria lenkų nuo lietuvių, matyt, ir pats Roizijus apie tuos skirtumus nedaug temąsto. Lenkiją ir Lietuvą poetas mini atskirai, *Polonia ir Lithuania* atsiranda tuomet, kai jau reikia kalbėti konkrečiai – apie asmenybes, miestus ar akcentuoti vieną ar kitą Sarmatijos dalį – tokią, kokia ji Roizijaus akims atrodo.

Matyti, kad gyvendamas Lietuvoje ir būdamas Žygimanto Augusto juriskonsultu, Roizijus mažiau dėmesio skyrė poezijai ir daugiau – teisiniams darbams. Gyvendamas Krokuvoje, jis išleidžia dešimt poezijos knygų, o Lietuvoje per ilgesnį laikotarpį – penkias, tačiau čia gimsta svarbiausias jo teisės veikalas *Decisiones...*²⁶ ir kiti teisiniai darbai.

Lenkija Roizijaus poezijoje atitinka tą dvasią, kuria ji tuo metu gyveno su Krokuvos universitetu, katalikiška jo pakraipa ir išmintingai puoselėjamomis antikinėmis tradicijomis. Didesnė dalis Roizijaus draugų ir pažįstamų, minimų

bei giriamų jo eilėraščiuose, – lenkai, todėl natūralu, kad poetas, girdamas juos, jautė pareigą pagirti ir jų tėvynę. Atrodo, jog Roizijus buvo užsimojęs parašyti eiliuotą Lenkijos istoriją²⁷: vieną savo kūrinį jis pavadina taip: *Historiae Poloniae. Liber primus (Lenkijos istorija. Pirmoji knyga)*. Visoje XVI a. lotyniškojoje poezijoje bandoma atkakliai ieškoti savo šaknų. Toks ieškojimas dabarties akimis kartais virsta paiku ir desperatišku, tačiau tuo metu kilmė buvo ne tik viena didžiausių tautos, bet ir atskiro žmogaus vertybių. Kalbėdamas apie lenkų tautą, Roizijus pabrėžia kilmės, istorijos tęstinumo prioritetą. Jis apdainuoja legendinį lenkų tautos protėvį Lechą, kuris pirmasis įžengė į tuščią žemę, apaugusią miškais, pilnais laukinių žvėrių (*Carmina*, t.1, 18).

Šioje vietoje Roizijus galbūt seka Wincentu Kadłubeku²⁸, XII – XIII amžiaus lenkų kronikininku, kuris savo raštuose įamžino senąsias Lenkijos legendas. Roizijus pateikia poetinę legendos versiją, pasakodamas pirmosios lenkų sostinės Gnezno vardo kilmę ir lenkų pavadinimą kildindamas iš žodžio „pole“. Kūriniuose minimi legendinės istorijos elementai svarbūs ne tik pasakojimui. Apipinti gyvenamojo laikotarpio mintimis, jie tampa būdu atspindėti požiūrį, savotišku intertekstu, kuris vaizdžiai ir detalai iliustruoja, pagyvina, nekasdieniškai nuspalvina tekstą. Būtent šios – lenkiškųjų legendų – detalės praturtina Roizijaus kūrinius ir suteikia jiems išskirtinumo, nes romėniškosios mitologijos vardai, būdingi visai neolotyniškajai literatūrai, panašesni į privalomus elementus, jau iš anksto žinomą ir apibrėžtą minties papildymą. Poetinėje kūryboje Roizijus demonstruoja ne tik laisvą lenkų kalbos mokėjimą (makaroninės poezijos pavyzdžiai), bet ir Lenkijos istorijos su legendine jos dalimi žinias. Matyti, jog XVI amžiaus Lenkijoje tos legendos buvo gana paplitusios ir turėjo nemažą reikšmę.

Roizijaus, kaip ir daugelio kitų to meto autorių, kūryboje atsiskleidžia platus Renesanso žmogaus mąstymas, noras aprėpti valstybės priešistorę, istoriją ir nūdieną. Ne nauji Renesanso literatūroje yra Antikos, krikščioniškųjų bei viduramžiškų vertybių, atskirų epochų pasaulėžiūrų sumišimas, kai autorius gali drąsiai minėti Jupiterį šalia krikščioniškojo Dievo, Marsą – šalia Kristaus, o tą eklektiką dar papildyti lemties, likimo motyvais. Legendinių asmenybių aura Roizijui dažnai praverčia piešiant eilėse konkrečios asmenybės paveikslą. Iš esmės Renesanso poezijoje tai nieko naujo. Tačiau Roizijus gerai moka žaisti palyginimais, taikliai apibūdinti vieną ar kitą ypatumą, savaip interpretuodamas legendų personažus. Pvz., kūrinyje, skirtame Jadvygai, ją vadina „antrąja po Vandos“, tačiau tuo nebaigia, o toliau ryškina šią paralelę:

*Vanda sui nimium, o nimium studiosa
pudoris,*

In medias praeceps fluminis ivit aquas.

Vanda volens, eheu, perit alto in gurgite;

Vandae est

Virginitas falsis victima facta deis.

(...)

Ingrato patribus flagrasse Hedvigis amore

*(Vanda savo pernelyg, o pernelyg ištikima
skaistybei*

Į vidurį upės vandenu gelmėn puolė,

Vanda sava valia, ei, krito giliai į

verpetą, Vandos

Mergystė bergždžia auka, dievams

paaukota.

(...)

Prieš tėvų valią suliepsnojus Jadvyga

meile).

(*Carmina*, t.1, 22)

Legendinę Vandą poetas apgaili, nes jos skaistybė buvo bergždžia auka dievams. Jadvygos likimas gretinamas su Vandos likimu. Tarsi priešprieša meilės jausmui išryškinama šlovė ir didybė:

*Insignem fama et magnis Lithuania factis
Ipsa suum gelido mittit ab orbe ducem,
Ingentes qui adiungit opes et sceptrum
Polonis
Quaesita et forti plurima regna manu.*

*(Ženkla šlovės ir didybės Lietuva padarius,
Pati savo ledinį siuntė šalies kunigaikštį,
Kuris prijungė šlovingus darbus ir skeptrą
prie lenkų
Nepaprastos ir stiprios karalystės rankos).
(Carmina, t.1, 23)*

Jadvygos tema, be abejo, neatsiejama nuo Lenkijos ir Lietuvos sąjungos. Susivienijimo reikalingumą Roizijus akcentuoja ne viename kūrinyje. Nors šlovė bei žemės ir ledo, šaltumo elementai prieštarauja žmogiškam meilės jausmui, tačiau, ko gero, laikas, tradicija ir paties Roizijaus pažiūros neleidžia jo iškelti aukščiau už valstybės reikalus. Kita vertus, kūrinyje mažai vertinamojo pobūdžio elementų, o paralelinis Vandos apgailėjimas tarsi parodo, kaip Jadvyga gerbiama už tai, kam pasiryžo dėl šalies gerovės. Ta gerove Roizijus neabejoja, nes jo žvilgsniu dviejų stiprių šalių sąjunga yra tik laimėjimas.

Kūrinuose, ypač giriamojo pobūdžio proginėse eilėse, Roizijus, kaip dera Renesanso poetui, nevengia istorinių bei mitologinių vardų. Kūrinuose, regis, prisimenama visa sumišusi istorija ir geografija. Epitalamijuje, skirtame Žygimanto Augusto ir Kotrynos vestuvėms, randame Istro, Austrijos vardus, paminima nuotakos sesuo Elžbieta, be abejo – Sarmatija ir Krokuva, Lietuva, Žemaitija. Roizijus jungia tam tikras detales: krikščionių šventųjų relikvijų motyvas atsiduria šalia graikų mitologijos vardų (*Iovis, Diana, Olympus...*). Kaip tokiais atvejais įprasta, paminimi ne vien jaunieji, bet ir „priešistorė“ – karalienė Bona bei jos iberiška kilmė (Neapolio karalienė Izabelė, Bonos motina, buvo kilusi iš Aragono), kurios Roizijus negalėjo prisiminti, tos aplinkos rūmininkai, Jogaila su Jadvyga...

Toks lyg ir istoriografinis suminėjimas rodo plačiai aprėpiantį ne tik Roizijaus, bet ir visos ano meto literatūros ir apskritai mąstysenos pobūdį, savotišką dėsni: viename reiškinyje sutelpa daug daugiau, nei matoma plika akimi. Aišku, kitas dalykas, kad tie reiškiniai nėra lygiaverčiai. Pirmoje vietoje atsiduria žmogaus gyvenimas, o gamtos detalės ar juo labiau materialusis pasaulis atlieka tik puošmenos arba priemonės įmantresniam pasakymui funkciją. Ryškesni ir daugiau sakantys paveikslai iškyla trumpuosiuose kūrinuose – daugiausia facesijose, epigramose.

Lietuvis savo įvaizdžiu Roizijaus poezijoje negalėtų didžiuotis. Makaronikas *In Lituanicam peregrinationem (Apie kelionę per Lietuvą)* – vienas kūrinų, kuriame Lietuva, tiksliau, jos prastuomenė, nupiešta itin tirštomis tamsiomis spalvomis. Kitaip lyg ir negalėjo atrodyti Roizijui, geriausiai pažinusiame prabangų dvaro gyvenimą. Kad ir kaip būtų, makaronike jis parodo ir kitokios realybės – su detalėmis *okopciata konewka, ciemna izba, pluskwa smierdzaca (suodinas ašotėlis, tamsi troba, smirdinti blakė)* ir t.t. – pažinimą. Tačiau prie šio makaroniko ilgiau neapsistosime, nes lietuvių literatūros istorikai jį jau pakankamai nagrinėjo.

Lenko ir lietuvių įvaizdžiai Roizijaus kūryboje bendriausia prasme panašūs. Kūrinuose galima rasti ir teigiamų, ir neigiamų jų bruožų. Priešingai nei aukščiau cituoti motyvai skamba, pavyzdžiui, eilėraštis *Laus Polonorum (Lenkų garbė)*, ciklas apie lietuvių pergalę prie Ulos upės ir daugelis kūrinų, išaukštinančių svarbias asmenybes. Lietuva Roizijaus poezijoje dažniausiai minima kaip tam tikrų įvykių erdvė ar žymių asmenų gyvenamoji vieta.

Nereikia stebėtis, kad visa Sarmatijos – Lenkijos ir Lietuvos – didybė, šlovė, galybė siejama su valstybingumu. Didybė apdainuojama ten, kur nešant

valstybės vėliavą kariaujama, tuokiamasi ar laidojama, o visos ydos priklauso liaudžiai – sarmatams. Ta liaudis – nebūtinai prastuomenė, kartais išryškėja ir didikams būdingi bruožai, tačiau tai aiškiai neapibrėžiama: „kasdieniškajai Sarmatijai“ konkretumas nebūdingas. Toji kasdienybė Roizijui turbūt daugiausia buvo pažįstama iš teismo bylų²⁹; matyt, dėl to atsiranda Vilniaus „plėšikiškos“ kasdienybės (*Facies urbis Vilnae, Ecclesiatēs Vilnensis in Sicarios, – Vilniaus miesto vaizdas, Vilniaus kalbėtojas apie žudikus; Carmina, t.2, 270*), valstiečių melagių (*De Rusticis Samogiticis, – Apie Žemaičių valstiečius; Carmina, t.2, 269*) motyvų.

Kitas tautas Roizijus mini probėgšmais, nesigilindamas nei į jų istoriją, nei į gyvenimo būdą, pabrėždamas tik tai, ką akcentavo, kuo gyveno, domėjosi ar stebėjosi jo aplinkos žmonės. Kitų tautų įvaizdžiai paryškina sarmatų bruožus. Beje, tą patį su keliomis išlygomis galime pasakyti ir apie ispaniškuosius motyvus.

Kitos tautos figūruoja kariniuose motyvuose, pvz., prisimenant kokį nors mūšį ar pergalingus karvedžio žygius, kitokie pavadinimai skamba ten, kur kalbama apie didikų kilmę. Roizijaus poezijoje dažniausiai minimi tie tautų vardai, kurie susiję su LDK istorija.

Eilėraštyje *Laus Polonorum* Roizijus trumpai nusako keletą tautų bruožus. Šis šališkas kūrinėlis nusakyti vienos ar kitos tautybės žmonių mentaliteto, tačiau iš trumpų apibūdinimų galima nuspėti tai, ką viena tauta galvoja apie kitas. Vokietis vadinamas rūsčiu (*torvus*), skitas – barbaru, vengras – nepaisančiu įstatymų (*exlex*), maskvėnas – žiauriu (*trux*), o italas – turinčiu laukinę, pašėlusią sielą (*pectora saeva*). Visame šiame ansamblyje lenkas piešiamas „kaip rožė tarp dyglių“ (*ceu spinas inter dixeris esse rosas*) – ramus ir taikios širdies.

Kūrinių pavadinimuose, kurie itin informatyvūs, dažniausiai skamba *ad Polonos*, bet *de Gedanensis*. Iš tiesų atrodytų, kad

nėra skirtumo – rašoma „jiems“ ar „apie juos“, bet taip – gal net pasąmoningai – nusakomas santykis: kas vis dėlto yra artimiau. Tai vėlgi problematina savojo ir svetimo pasaulio suvokimą Roizijaus poezijoje. Sarmatija, kuri laikoma atšiauria „ledo šalimi“, lyg ir tampa sava, kai atskaitos tašku virsta kitos tautos. Čia poetas randa naują priešpriešą, jau priimdamas ir girdamas naująją savo tėvynę, jai sukuria opoziciją eidamas dar toliau – minėdamas tas šalis, kurios yra tikrai svetimos ir nepažįstamos. Ypač neigiama vokiečių traktuotė:

*Germanum quicunque potest sociare
Polono,*

Cycno idem corvum consociare potest.

(Taip vokietis su lenku gali sutarti,

Kaip varnas draugauti su gulbe).

(*Carmina, t.2, 267*)

Neigiamą požiūrį sutinkame į vokiečius, maskvėnus, totorius, tuo tarpu aišku, jog Roma (su senovės atspalviu), Graikija, Ispanija atstovaus teigiamai pusei. Tačiau poeto lūpomis kalbanti Roma sako:

*Nunc disciplinis vincit me, et Sarmata
lingua*

*Me, quod turpe mihi est, doctior ipse
mea est.*

*(Dabar mokslai mane nugali; ir sarmatų
kalba,*

*Kokia man gėda, išmintingesnė už
mane pačia).*

(*Carmina, t.2, 279*)

Net iš fragmentiškų eilių nuotrupų ima aiškėti, iš ko Roizijus šaiposi ir ką aukština. Aukščiausiai jo vertinimo skalėje vis dėlto atsiduria ilgalaikiai dalykai – valstybingumas, teisė ir tvarka, net kalba. Žemiausiai yra paskiro žmogaus (kaip visuomenės nario, o ne šlovinamo didiko) interesai ir silpnybės. Tai lyg ir ne visai sutampa su kertinėmis humanizmo nuostatomis, iškeliančiomis individualybę. Tačiau Roizijaus kūryboje tai dar viena iš daugelio prieštarų, kurias reikia priimti norint būti jo poezijos skaitytoju.

IŠVADOS

Senosios literatūros kūrinio pagrindinius bruožus padeda atskleisti ne tik pats tekstas, bet ir jo istorija, autoriaus gyvenamojo laikotarpio aplinka.

Apie Petrą Roizijų yra išlikę nemažai amžininkų kūrinių. J. Kochanowskio eilės, pasitelktos kaip pavyzdys, puikiai atskleidžia poeto teisininko charakterio įvairiapusiškumą, kuris ryškus jo poetinėje kūryboje, pagrįstoje istorinėmis realijomis. Joje gausu istorinių asmenybių ir faktų, atitinkančių tikrovę. Tačiau ypač trumpuosiuose kūriniuose pats vaizdavimo būdas sutirština spalvas, suabsoliutina kai kuriuos reiškinius traukia žvilgsnį prie visai kitų dalykų, kurių nestinga Roizijaus kūryboje, – poetinės tikrovės sodrumo, šmaikščių žybtelėjimų, lengvo požiūrio į atrodytą, rimtus dalykus, viską sudedant į kelias eilutes ir, rodos, paverčiant žaidimu. Toks pusiau rimtas, pusiau komiškas yra ir Sarmatijos paveikslas.

Kalbėdamas apie Sarmatiją, Roizijus turi omeny Lenkiją ir Lietuvą. Tai ryškiai parodo jo poezijoje sinonimiškai vartojami *Sarmatia – Polonia – Lithuania*.

Itin svarbi Roizijui Lenkijos – Lietuvos valstybės praeitis kartu su legendine jos dalimi. Šlovė, didybė jo poezijoje siejama su valstybės samprata, konkrečiomis asmenybėmis, tuo tarpu kasdieniniam visuomenės paveikslui dažnai lieka tik nuvainikuota kasdienybė. Sarmatijos paveikslas nėra teigiamas, nes jos gyventojai pilni ydų, joje klesti plėšikavimas, tamsuoliškumas. Ypač spalvingai atskleidžiamas sarmatų polinkis girtauti; puotų aprašymai ryškiai hiperbolizuojami. Viskas tarsi apvirsta, kai sarmatai lyginami su kitomis tautomis – daugiausia vokiečiais, totoriais, maskvėnais. Tuomet lenkas tampa „rože tarp dyglių“.

Vienas ryškiausių ir originaliausių Roizijaus kūrybos bruožų – atida kasdieninėms smulkmenoms. Pajuokiamos poezijoje joms suteikiama reikšmė pranoksta jų realią svarbą. Iš smulkmenų sprendžiame ir apie svarbiausius dalykus. Išskirta detalė daug pasako apie vienos ar kitos tautos kultūrą, papročius, o kartais ir atliepia aplinkinių požiūrį į ją.

NUORODOS IR PASTABOS

¹ Malinowska J. Twórczość poetycka Piotra Roizjusza 1506–1571: Studium historycznoliterackie. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Wydawnictwo KUL, 2001.

² Ulčinaite E., Jovaišas A. Lietuvių literatūros istorija. XIII – XVIII amžiai. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003. P. 153.

³ Sverdiolas A. Aiškinimo ratas: hermeneutinės filosofijos studijos – 2. Vilnius, Strofa, 2003. P. 136.

⁴ Ten pat. P. 158.

⁵ Ten pat. P. 162.

⁶ „Čia ir dabar“ – postmodernistinės filosofijos sąvoka, reiškianti vienintelę buities realybę, kurios skirtingos konfigūracijos (įprasnimimai) pasirodo praeties ir ateities projekcijų pavidalu. Taip pagal Deleuze'ą „tiksliai dabartis egzistuoja laike (...) Bet kokia ateitis ir praetis tampa

savimi tik santykiaudama su konkrečia dabartimi(...) – Пост-модернизм: Энциклопедия / Ред. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. Минск, Интерпрессервис– Книжный Дом, 2001. С.495.

⁷ Kuolys D. Visuomenės raidos projekcijos XVI a. LDK raštijoje // Šešioliktojo amžiaus raštija: Senoji Lietuvos literatūra. 5 knyga / Sud. A. Samulionis ir kt. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000. P.10–11.

⁸ Latassa F. [Ruiz de Moros...] // Bibliotecas de Latassa / Sud. M.Garcia, J.Ibanez, L.Larraz Zaragoza, 1999: http://fy1_unizar_es-latassa-R-Latassa_R2444.htm (žiūrėta 2003-10-12).

⁹ Kochanowski J. Jana Kochanowskiego Dzieła wszystkie. Wydanie pomnikowe. Tom czwarty, cześć pierwsza. Warszawa, 1884. S.90.

¹⁰ Ten pat. S.91.

¹¹ Ten pat. S.90.

- ¹²Kochanowski J. Poezje Łacinskie (wybór)/ Staropolska on-line. Renesans // http://www.staropolska.gimnazjum.com.pl/renesans/jan_kochanowski/poezje_lac.html (žiūrėta 2005-07-15).
- ¹³Kochanowski J. Jana Kochanowskiego Dzieła wszystkie. Wydanie pomnikowe. Tom czwarty, część pierwsza. Warszawa, 1884. S.91.
- ¹⁴Kochanowskis gimęs 1530 metais, Roizijaus gimimo data laikoma pati XVI amžiaus pradžia (gal 1505).
- ¹⁵Rymy Łacinskie Jana Kochanowskiego/ Przekład Władysława Syrokomli // Przekłady Poetów Polsko-łacinskich epoki Zygmuntovej. Tomik pierwszy. 1851.
- ¹⁶Kochanowski J. O doktorsze Hispana // Fraszki: <http://monika.univ.gda.pl/~literat/fraszki/020.htm> (žiūrėta 2005-08-15).
- ¹⁷Royzius P. Petri Royzii Aurei Alcagnicensis Carmina. Pars I: carmina maiora continens; Pars II: carmina minora continens/ Ed. B.Kruczkiewicz. Cracoviae, Typis universitatis Jagellonicae, 1900.
- ¹⁸Ulčinė E., Jovaišas A. Lietuvių literatūros istorija. XIII–XVIII amžiai. P. 150.
- ¹⁹Kuzavinis K. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. P. 769.
- ²⁰UNRV History. Sarmatia // <http://www.unrv.com/provinces/sarmatia.php> (žiūrėta 2005-11-15).
- ²¹Sauromatai, anot istorikų, gali būti senesnis genčių pavadinimas. Sarmatais jie pradėti vadinti vėliau, jiems susimaišius su skitais; UNRV History. Sarmatia // <http://www.unrv.com/provinces/sarmatia.php> (žiūrėta 2005-11-15).
- ²²Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь// <http://www.infolio.asf.ru/Sprav/Brokgauz/4/4218.htm> (žiūrėta 2005-08-04).
- ²³Mathias' Michou. De Sarmatia Asiana et Europoea// Novus orbis Regionum ac insularum veteribus incognitorum una cum tabula cosmographica, et aliquot aliis consimilis argumenti libellis nunc novis navigationibus auctus, quorum omnium catalogus sequenti patebit pagina, Basileae, apud io. Hervagium, MDLV. P.449.
- ²⁴Roizijui būdingų prieštaravimų randame ir čia. Daugelyje vietų skelbdamas unijos kaip saugumo garanto reikalingumą, poetas visgi užsimena, kad tasai prijungimas sėja „panieką ir neapykantą“ (*Carmina*, t. 2, 18). Tačiau turint omeny kitas Roizijaus eiles ir poeto visuomeninę padėtį, tai galima laikyti ne paties rašančiojo nuomonės svyravimu, bet visuomenės požiūrių refleksija.
- ²⁵Patys lenkų tyrinėtojai, atrodo, irgi temato menką skirtumą tarp Lenkijos ir Sarmatijos, nes, pvz., Roizijaus *Ad ecclesiam Sarmaticam* verčia į lenkų kalbą *Do Kościoła polskiego* (*Rojzjus Petrus*. Wybór epigramatów. Przekład z łaciny, wstęp i przypisy Elwira Buszewiczowa, – http://staropolska.gimnazjum.com.pl/renesans/minorum_gentium/Rojzjusz.html).
- ²⁶*Royzius, Petrus*. Decisiones Petri Royzii Aurei Alcagnicensis, Regii Jurisconsulti De Rebus in sacro Auditorio Lituanico ex appellatione judicatis. Cracoviae, 1563.
- ²⁷B.Kruczkiewiczius tam bandymui priskiria ne tik minėtą kūrinį, bet ir kai kuriuos kitus Roizijaus poezijos fragmentus.
- ²⁸Ročka M. Lietuviškoji Petro Roizijaus tematika ir jo kultūrinė veikla Lietuvoje // Rinktiniai raštai: Senoji Lietuvos literatūra, XI knyga/ Sud. M.Vaicekauskas. Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002. P.142–143.

Gauta 2005 09 12
Parengta 2005 11 20

Aušra TAMOŠIŪNIENĖ

VERSES FOR THE GELID LAND

The Image of Sarmatia in Royzius' Poetry

A b s t r a c t

One is committed to deny the temptation of trying to make a reconstruction while reading ancient literature. Such a reconstruction is impossible. The role of the contemporary reader comes up for recreating the writings. This process is based on the absorption and understanding of the text as a part of some horizons of expectations reflecting the author's living epoch.

Petrus Royzius is a creator of the 16th c. Latin poetry in Lithuania. He wrote his texts being in fact alien to the things he spoke about. Thus we can see the image of Sarmatia (it corresponds to Poland and Lithuania in Royzius' poetry) from the outside, noticing those things and characters which hardly would have been noticed by native writers.

Royzius' poetry is important because of many authentic historical details. He attracts one's attention with his the dynamic speech, snappy sayings, and light treatment of serious things. The image of Sarmatia is also taken half seriously and half comically.

Royzius' view to Sarmatia reveals its great past and features of everyday life. The poet showed

Sarmatian people drinking and eating at all days and all nights. Royzius opposes Sarmatia to his native Iberia, the lost homeland. However, another opposition of Sarmatia to other nations (German, Tatar, etc.) is also discussed. In this case the image of Sarmatia is positive. Though the poetical subject of Royzius finds his new homeland in Sarmatia, it remains strange and alien to him.